FORSLAG TIL AFGØRELSE FRA GENERALADVOKAT MARCO DARMON

fremsat den 23. november 1989 *

Høje Domstol.

1. Det præjudicielle spørgsmål, som Frankrigs Cour de cassation har forelagt Domstolen for at få trukket linjerne i Domstolens praksis angående retternes kompetence klarere op, vil give Domstolen anledning til nærmere at fastlægge rækkevidden af sin dom i Mines de potasse d'Alsace-sagen [1], der vedrører fortolkningen af artikel 5, nr. 3, i Bruxelles-konventionen [2] (herefter benævnt »konventionen«), og hvis principielle karakter fremhæves så godt som enstemmigt i retslitteraturen [3].

2. Jeg mener ikke, det er nødvendigt med et længere referat af de faktiske omstændigheder i hovedsagen. To franske selskaber, Sceper og Tracoba, hvis rettigheder nu er overført til selskaberne Dumez France og Oth Infrastructure, oprettede datterselskaber i Forbundsrepublikken Tyskland med henblik på gennemførelsen af et byggeri. De tyske banker, der var indtrådt med henblik på finansieringen af den tyske bygherre (Hessische Landesbank, Gebr. Röchling Bank og Lübecker Hypothekenbank), besluttede at hæve finansieringskontrakterne. Bygherren og de to tyske datterselskaber af selskaberne Sceper og Tracoba blev erklæret konkurs. De to franske selskaber anlagde sag mod de tyske banker om erstatning uden for kontrakt ved Tribunal de commerce de Paris. De sagsøgte påstod sagen afvist fra retten på grund af inkompetence, idet den skade, der var påført selskaberne Sceper og Tracoba, efter de sagsøgtes opfattelse var indtrådt i Tyskland og ikke på selskabernes hjemsted, Paris. Tribunal de commerce tog påstanden til følge ved dom af 14. maj 1985, som cour d'appel de Paris stadfæstede den 13. december 1985. Selskaberne Dumez og Tracoba indgav kassationsanke, idet de gjorde gældende, at deres tab var opstået i Paris, dvs. på selskabernes hjemsted, hvor de havde konstateret de økonomiske tab, der skyldtes datterselskabernes konkurs.

3. Cour de cassation har herefter forelagt Domstolen et præjudicielt spørgsmål, hvormed det i det væsentlige ønskes fastslået, om afgørelsen i Domstolens dom i sagen Mines de potasse d'Alsace, hvorefter sagsøgeren i en sag om erstatning uden for kontrakt kan vælge enten retten på det sted, hvor den skadegørende handling er foretaget, eller retten på det sted, hvor skaden er indtrådt, kan påberåbes af de indirekte skadelidte, hvilket — hvis spørgsmålet besvares bekræftende — ifølge den forelæggende ret vil gøre det muligt for de indirekte skadelidte at anlægge sag ved deres hjemting.

4. Spørgsmålet har efter min mening to sider. En eventuel anvendelse af afgørelsen i Domstolens ovennævnte dom på indirekte tab medfører efter min mening ikke nødvendigvis, at de indirekte skadelidte skal kunne anlægge sag ved deres bopælsværneting. Spørgsmålet er med andre ord, om det tab, som en indirekte skadelidt har haft, skal an-

* Originalsprog: fransk.

1 — Dom af 30. november 1976 (21/76, Sml. s. 1735).

2 — Konvention af 27. september 1968 om retternes kompetence og om fuldbyrdelse af retsafgørelser i borgerlige sager, herunder handelssager.

3 — Se imidlertid J. D. González Campos (8. seminar for professorer i folkeret og mellemstatslige relationer, Barcelona, juli 1984), der blot betragter denne dom som en »sentencia puente«, der kan tænkes efterfulgt af afgørelser, der indebærer en ændring af retspraksis, jfr. Desantes Real i *La competencia judicial en la Comunidad europea*, 1986, s. 295.

ses for opstået på vedkommendes bopæl? For at kunne besvare dette spørgsmål må jeg — efter at have undersøgt, om Domstolens afgørelse i Mines de potasse d'Alsace skal anvendes på indirekte tab — tage stilling til det særlige spørgsmål, der vedrører fastlæggelsen af det sted, hvor skaden for en indirekte skadelidt indtræder.

5. For så vidt angår den første del af spørgsmålet, er der efter min opfattelse — som jeg hermed straks skal angive — i nævnte dom intet holdepunkt for, at den ved dommen trufne afgørelse ikke skulle omfatte indirekte skader. Domstolen udtalte tværtimod:

»At vælge det ene af disse synes så meget desto mindre ønskeligt, som konventionens artikel 5, nr. 3, ved sin vide formulering omfatter en lang række forskellige former for ansvar« [4].

6. Teoretikerne har i øvrigt forstået Domstolens dom således, at den skal finde helt generel anvendelse.

7. I Frankrig påpeger Droz i sin kommentar, at den valgmulighed, der således gives sagsøgeren, risikerer at føre til et stort antal potentielle værneting i sager om trafikuheld, hvor der ikke sjældent forekommer »sekundære« skadelidte [5]. Bourel er af samme opfattelse, men mener dog, at den af Droz anførte ulempe kan afhjælpes ved hjælp af særreglerne om indbyrdes sammenhængende krav i konventionen selv [6]. Huet tilslutter sig den sidstnævnte opfattelse, idet han giver udtryk for, at der i konventionens system savnes en generel bestemmelse, der tillægger kompetence på grundlag af konneksitet [7].

8. Kommentatorerne i Det Forenede Kongerige har også betragtet Domstolens dom som helt generelt anvendelig [8]. Nogle forfattere har imidlertid gjort opmærksom på, at det ikke er uforeneligt med Domstolens afgørelse efter omstændighederne at anvende specielle regler for bestemte retskrænkelser, f.eks. sager om æreskrænkelse i pressen [9]. Man har også understreget det vanskelige spørgsmål vedrørende stedfæstelse af skaden ved rent økonomiske tab [10].

9. Også i Portugal [11] og i Spanien [12] har kommentatorerne fastslået dommens generelle karakter. Jeg bemærker dog, at nogle forfattere, f.eks. Desantes Real og Jallès, mener, at Domstolens afgørelse først og fremmest er et præjudikat vedrørende det konkrete spørgsmål om, hvilke kriterier der

4 — Præmis 18 i den nævnte dom 21/76.

5 — Dalloz Sirey, 1977, B 54, s. 613.

6 — *Revue critique de droit international privé*, 1977, »Jurisprudence«, s. 563.

7 — *Journal du droit international*, 1977, s. 728; i en artikel vedrørende Domstolens praksis anfører denne forfatter — ligesom J. M. Bischoff — at »en af de bærende betragtninger for Domstolens afgørelser om fortolkningen af konventionen er hensynet til at undgå udstykning af de spørgsmål, der forelægges Domstolen (og den deraf følgende risiko for amputation af retternes kompetenceområder). Domstolen tilstræber tværtimod en vis koncentration, idet den knytter det accessoriske til hovedspørgsmålet og henskyder det faktiske eller retlige forhold, der er følgen, til behandling sammen med det faktiske eller retlige forhold, der er årsagen« (»Chronique de jurisprudence de la Cour de justice des Communautés européennes«, *Journal du droit international*, 1982, s. 463).

8 — T. Harvey: »The place of commission of a tort«, *European Law Review*, bind 2/1977, nr. 2, s. 143: J. K. Bentil: »Delictual liability within the EEC«, *The Scots Law Times*, 1978, nr. 2, s. 13; P. M. North og J. J. Fawcett: »Jurisdiction under the Brussels Convention«, i Cheshire and North: *Private International Law*, 1987, s. 301; D. Lasok og P. A. Stone: *Conflict of Laws in the European Community*, 1987, s. 232.

9 — D. Lasok og P. A: Stone, i *Conflict of Laws in the European Community*, a. st., udtaler: »... it is thought that the *Bier* decision does not preclude the eventual adoption of specific rules for particular torts; e. g. a rule that for the purposes of defamation by a single publication, the relevant place is that of the publication to the third person.«

10 — D. Lasok og P. A. Stone, a. st., anfører, at »... in the case of purely financial loss, determination of the place of injury is likely to present particular difficulties«.

11 — M. I. Jallès: »O afloramente da supranacionalidade num caso de poluição transfronteiras«, *Revista de direito e economia*, Ano II/1976, nr. 2, s. 409; se især s. 428 ff.

12 — M. Desantes Real: *La competencia judicial en la Comunidad europea*, s. 310 og 311.

er afgørende for bestemmelsen af begrebet »skadetilføjelse« i miljøbeskyttelsessager, især for så vidt angår bekæmpelsen af forureningen af internationale floder. Faktisk synes disse forfattere at mene, at der med Domstolens dom i Mines de potasse d'Alsace-sagen kun er truffet afgørelse for det område, sagen vedrørte [13].

10. Med det sidstnævnte forbehold er det almindeligt antaget i teorien, at afgørelsen i Mines de potasse d'Alsace-sagen undtagelsesfrit også finder anvendelse på søgsmål om erstatning for indirekte tab, selv om nogle forfattere i denne forbindelse fremhæver betænkelighederne herved.

11. Såfremt man ville anse dommen for uanvendelig på indirekte krav, vil dette efter min opfattelse inden for et så varieret og kompliceret sagsområde som erstatningsretten have uoverskuelige konsekvenser — den ene undtagelse fører den anden med sig — der vil kunne undergrave den enkle og sammenhængende løsning, som Domstolen fastslog ved dommen af 30. november 1976.

12. I denne afgørelse udtalte Domstolen som bekendt:

»Stedet for den skadevoldende begivenhed [kan] efter omstændighederne ... have lige så stor betydning som stedet for skadens indtræden som tilknytningsmoment ved udpegning af den kompetente ret« [14].

13. Denne udtalelse, der er begrundet i den snævre sammenhæng mellem de generelle ansvarsbetingelser, har efter min opfattelse fuldt den samme gyldighed for indirekte tab.

14. Selv om jeg absolut mener, at Domstolens dom bør stå ved magt som et generelt anvendeligt præjudikat, kommer jeg dog ikke uden om at tage stilling til, om den indirekte skadelidtes ret til at anlægge sag ved retten på det sted, hvor hans tab er indtrådt [15], nødvendigvis må medføre, at den indirekte skadelidte skal kunne anlægge sagen ved sit hjemting. Jeg skal således forsøge at besvare det vanskelige og efter min mening afgørende spørgsmål, der består i at fastslå, *på hvilket sted* det skal antages, at skaden er blevet tilføjet ham.

13 — »A sentença em apreciação é significativa na medida em que está conexada com una questão que começa a pôr-se com frequência nos nossos dias e relativamente à qual é escassa, senão mesmo nula a jurisprudência que poderemos encontrar: referimo-nos à questão da responsabilidade civil por danos resultantes da poluição do meio ambiente quando essa poluição assume carácter internacional«, M. I. Jallès, a. st., s. 428; »Quizá, en fin, la utilización de la vía propuesta, aún por explorar, pudiera servirnos de punto de partida para reflexionar sobre el concreto problema planteado al Tribunal comunitario: qué criterios deben presidir la calificación del concepto hecho dañoso en el artículo 5.3, en lo que respecta a la protección general del medio ambiente y, en particular, a la lucha contre la polución fluvial internacional«, M. Desantes Real, a. st., s. 305.

14 — Nævnte dom 21/76, præmis 15.

15 — Det skal bemærkes, at Frankrigs Cour de cassation ved en dom af 11. januar 1984 (JCP 1984, IV. 85) for så vidt angår fransk ret fastslog, at den indirekte skadelidte har lidt sit tab på stedet for den skadevoldende handling. Mens »forum actoris« således klart afvises, er det muligt, at dommen tillige har taget afstand fra en valgmulighed svarende til den, der følger af Domstolens dom i Mines de potasse d'Alsace; se i det hele om spørgsmålet G. Legier: *La compétence du tribunal du lieu où le dommage est subi*, Dalloz Sirey, 1979, »Chronique«, s. 161; se også J. Normand: »Jurisprudence française en matière de droit judiciaire privé«, *Revue trimestrielle de droit civil*, 1984, s. 360, der anfører: »Det af Anden Afdeling i Borgerlige Sager indtagne standpunkt må faktisk følges efter udelukkelsesmetoden, når henses til de lidet heldige resultater, som ville følge af et formalistisk standpunkt. Man må på dette område tage hensyn til, at skaderne, der ikke altid viser sig på samme sted, er forskelligartede, og at der er flere skadelidte, hvilket er en yderligere nuancerende faktor. Det materielle tab (indtægtstab) indtræder på stedet for dødsfaldet, det ikkeøkonomiske tab indtræder på det sted, hvor de pårørende modtager underretning om dødsfaldet. I begge tilfælde spiller de konkrete omstændigheder ind. Døden indtræder ikke altid øjeblikkeligt; den sker under transporten til hospitalet eller på den forulykkedes bopæl... De pårørende befinder sig ikke nødvendigvis på ulykkesstedet. De modtager underretning på de forskellige steder, hvor de måtte befinde sig, på deres respektive bopæl, eller mens de er på forretnings- eller turistrejse. Man kan ikke basere den stedlige kompetence på et så flydende grundlag.«

15. Jeg skal først undersøge de argumenter, som man har fremført mod at lokalisere den skade, der er påført den *direkte* skadelidte, til dennes bopæl.

16. Generaladvokat Warner havde allerede i sit forslag til afgørelse i Rüffer-dommen [16] lejlighed til at angive sin opfattelse. Han nævnte, at den skadegørende handling i den sag, der lå til grund for Mines de potasse d'Alsace-dommen, var foretaget et andet sted, end hvor skaden var indtrådt, og han anførte derefter:

»Det blev aldrig ... hævdet, og end mindre antaget af Domstolen, at det sted, hvor skaden var indtrådt, kunne være det sted, hvor den sagsøgende virksomhed havde sit hjemsted, eller det sted, hvor den skade, virksomheden havde lidt, var blevet opgjort.«

Warner fortsatte:

»Antagelsen i denne sag af, at det sted, hvor staten [17] har sit hjemsted, kunne anses for at være 'det sted, hvor skadetilføjelsen er foregået', [ville] være det samme som at antage, at en erstatningssøgende i henhold til konventionen havde mulighed for at anlægge sag ved retterne på sin egen bopæl, hvilket ville være helt uforeneligt med systemet efter konventionens artikel 2 ff.« [18].

17. Af grunde, som det ikke har interesse at nævne her, kom Domstolen ikke til at tage stilling til dette spørgsmål i Rüffer-dommen.

18. Bischoff og Huet har i en kommentar til denne dom tilsluttet sig generaladvokatens opfattelse, idet de anfører, at »såfremt der sondres mellem den direkte fysiske skade, der anses for indtrådt på det sted, hvor den skadegørende handling er foretaget, og sammen med denne udgør 'skadetilføjelsen' i artikel 5, nr. 3, og de senere udgifter eller mistede indtægter, der, da de ikke er opstået på samme sted, selvstændigt skulle kunne begrunde et nyt værneting, vil dette være i diamentral modstrid med den hidtidige linje i domspraksis« [19].

19. Mens Domstolen endnu ikke har taget udtrykkelig stilling til dette spørgsmål, har derimod en række nationale domstole allerede taget stilling hertil i tiden efter Mines de potasse d'Alsace-dommen.

20. Således har Gerechtshof s'-Hertogenbosch i en dom af 31. oktober 1978 [20] antaget, at de nederlandske retter ikke var kompetente til at pådømme en sag om erstatning for et tab, som et nederlandsk selskab havde haft som følge af, at en tysk virksomhed havde afslået at indgå en kontrakt, idet det eneste element, der kunne stedfæstes til Nederlandene, var, at de økonomiske tab som følge af kontraheringsnægtelsen var opgjort dér. Den nationale domstol sondrede mellem den skadegørende handling, skaden og den formue, på hvilken det ved skaden forårsagede økonomiske tab får virkning, og fastslog herved for det første, at EF-Dom-

16 — Dom af 16. december 1980 (814/79, Sml. s. 3807).

17 — Sagsøgeren i hovedsagen.

18 — Jfr. nævnte dom 814/79, forslag til afgørelse, s. 3836.

19 — »Chronique de jurisprudence de la Cour de justice des Communautés européennes«. *Journal du droit international*, 1982, s. 463, s. 472.

20 — Mecoma BV/Stahlhandel GmbH, *Systematisk oversigt over afgørelser vedrørende fællesskabsretten*, I-5.3-B7.

stolen i dommen af 30. december 1976 kun havde behandlet de to første elementer, og for det andet, at den skaderamte formue kunne befinde sig overalt i verden.

21. Oberlandesgericht Hamm har indtaget samme standpunkt i en dom af 3. oktober 1978. Sagen drejede sig om et tysk selskab, som med den begrundelse, at det i Belgien havde handlet i strid med konkurrencereglerne, af et belgisk selskab fik forbud mod køb af biler. Det tyske selskab mente, at de tyske domstole var kompetente til at pådømme selskabets søgsmål om erstatning for det lidte tab. Oberlandesgericht fastslog, at det eventuelt konkurrencestridige forhold havde fundet sted i Belgien, og at leveringsnægtelsen over for sagsøgeren, der var årsagen til dennes tab, også havde fundet sted dér. Oberlandesgericht fandt herefter, at der ikke på grundlag af dommen i Mines de potasse d'Alsace kunne antages at være værneting ved en ret, der ikke havde nogen tilknytning til det sted, hvor det retsstridige forhold var realiseret, men i hvis retskreds tilfældet havde villet, at formueskaden var indtrådt [21].

22. De italienske domstoles afgørelser går i samme retning. Tribunale di Roma har således i en dom af 15. marts 1978 [22] antaget, at de italienske retter ikke var kompetente til at pådømme en sag om erstatning uden for kontrakt i anledning af en aktieoverdragelse mellem to selskaber, der hævdedes at være i strid med nogle tidligere aftaler, og som havde fundet sted på britisk område. Tribunale fandt, at det sted, hvor skadetilføjelsen var foregået, var det sted, hvor den beskyttede interesse var blevet krænket.

23. Tribunale di Monza har i en dom af 28. september 1979 ligeledes — efter at have nævnt, at det vanskelige valg mellem stedet for den skadegørende handling og stedet, hvor skaden er indtrådt, var blevet løst »salomonisk« af Domstolen — afvist at ligestille det sted, hvor skaden er indtrådt, med det sted, hvor skadelidte lider tabet. Sagen var anlagt af et italiensk selskab, der hævdede at have lidt tab som følge af en konkurrencestridig adfærd, som tyske selskaber havde udvist i Forbundsrepublikken Tyskland, og som havde formindsket sagsøgerens afsætning i Tyskland. Tribunale di Monza fastslog, »che il danno insorge li dove si è realizzato quel fatto che si assume avere la caratteristica di esserne la causa, rimanendo del tutto ininfluente il luogo, coincidente o diverso, ove tale danno ha causato la diminuzione patrimoniale subita dal soggetto« [23].

24. Den af Tribunale di Monza fremhævede sondring mellem det sted, hvor skaden er indtrådt, og det sted, hvor skadelidte lider tabet, forekommer mig at være helt væsentlig. Såfremt man nemlig vil hævde, at den ret, i hvis retskreds en juridisk person har hjemsted, er kompetent qua værneting på det sted, hvor skaden er indtrådt, for så vidt som formuetabet er opgjort dér, sammenblander man efter min mening *stedet, hvor skaden er indtrådt*, og *stedet, hvor tabet er lidt.*

25. En lignende sondring førte i øvrigt i Frankrig til en diskussion, der belyser det

21 — *Systematisk oversigt over afgørelser vedrørende fællesskabsretten*, I-5.3-B9.

22 — AGIP SpA / The British Petroleum Company Ltd. (BP) og Oil Chemical and Transport Finance Corporation (OCT) SA, *Systematisk oversigt over afgørelser vedrørende fællesskabsretten*, I-5.3-B6, *Rivista di diritto internazionale privato e processuale*, 1979, s. 96.

23 — Tribunale di Monza, 28. september 1979, Candy SpA / Schell og Stöcker Reinshagen GmbH, *Il foro padano*, 1979, I, s. 225, jfr. S. Magellis note i »Concorrenza sleale e competenza internazionale«, der kommenterer afgørelsen således: »L'evento dannoso infatti, allo scopo di stabilire la competenza giurisdizionale, consiste nelle perdite subite della concorrente nella sua attività (cosi per esempio nel diminuito giro di affari) ma non può coincidere con il danno patrimoniale misurabile nei fondi della sede dell'impresa.«

spørgsmål, der nu er forelagt Domstolen. Oprindeligt henviste artikel 46, 3. afsnit, i den nye franske lovbog vedrørende retsplejen i civile sager til retten, »i hvis retskreds tabet *lides*« [»le dommage *est* subi«]. Under henvisning til den kontinuitet, der angives ved ordet »lides«, antog nogle retter, at den, der var påført en personskade, led tabet på sin bopæl, og at skadelidtes hjemting følgelig var kompetent [24]. Andre retter fulgte en modsat praksis [25].

26. Enhver tvivl blev fjernet ved et dekret af 12. maj 1981, der ændrede artikel 46, 3. afsnit, der herefter henviser til retten, »inden for hvis retskreds tabet *er blevet* lidt« [»le dommage *a été* subi«], hvilket klart giver den omhandlede bestemmelse et momentant aspekt [26].

27. Det ses i øvrigt, at der ved visse skader, som det er særligt vanskeligt at indordne inden for reglerne om retternes kompetence, i de nationale domstoles praksis er truffet afgørelser, hvorved man har afvist at sætte lighedstegn mellem skadestedet og skadelidtes bopæl. Således ved sager om erstatning for ærekrænkende offentliggørelse [27].

28. Der forekommer også afgørelser, der afviser at lægge vægt på det sted, hvor man blot *har fastslået* den fysiske skade [28].

29. Opfattelsen blandt forfatterne i Det Forenede Kongerige synes at være den samme på dette punkt. Således anfører Collins i bogen *The Civil Jurisdiction and Judgments Act 1982*: »Even though in one sense a plaintiff may suffer economic loss at the place of its business, that is not sufficient to confer jurisdiction on that place, for otherwise the place of business of the plaintiff would almost automatically become another basis of jurisdiction« [29].

30. Opfattelserne i tysk teori er de samme. Kropholler understreger i sit værk om den europæiske procesret, at konsekvensen af at

24 — Toulouse, 20. december 1976, *Gazette du Palais*, 1977.2.607; Tribunal de grande instance de Rouen, 8. december 1977, JCP 1978, II. 18861; Aix-en-Provence, 12. januar 1979, Dalloz Sirey, 1980.70, note ved Y. Lobin; 5. oktober 1979, *Gazette du Palais*, 1979.2.633.

25 — Således Paris, 9. juni 1978, *Gazette du Palais*, 1978.2.347, note ved F. Dubois; Rouen, 28. februar 1978, *Gazette du Palais*, 1978.1.238; Versailles, 6. november 1978, *Gazette du Palais*, 1979.1, sammendrag s. 547.

26 — I en dom 27. januar 1982 (*Gazette du Palais*, 1982, »Jurisprudence«, s. 365), fastslog Frankrigs Cour de cassation i øvrigt i en sag, der vedrørte den gamle version af artikel 46 i den nye lovbog om retsplejen i civile sager, at det sted, hvor tabet lides, er det sted, hvor skadelidte blev ramt fysisk, og ikke skadelidtes bopæl, hvor denne måske fortsat lider under legemsbeskadigelsen. Generelt antager fransk ret således ikke, at skadelidte lider skaden på sin bopæl.

27 — Cour d'appel de Paris har således antaget, at de franske retter ikke var kompetente »til at pådomme en sag, hvorunder en person påstår erstatning for hele sit tab, idet personens bopæl i Paris ikke kan betragtes som det sted, hvor vedkommende har lidt skade som følge af offentliggørelsen i udlandet af det omtvistede ugeblad« (Paris, 19. marts 1984, *Revue critique de droit international privé*, 1985, »Jurisprudence«, s. 141, note ved H. Gaudemet-Tallon). Denne praksis er fulgt af Tribunal de Paris (29. september 1982 og 27. april 1983, *Revue critique de droit international privé*, 1983, »Jurisprudence«, s. 670; 30. juni 1984, samme, 1985, »Jurisprudence«, s. 141). I to noter til disse domme, såvel som til cour d'appel's dom, kritiserer H. Gaudemet-Tallon denne praksis og går ind for den opfattelse, at tabet rammer selve personen, hvor denne juridisk har sin eksistens, dvs. på bopælen. Denne forfatter indrømmer imidlertid, at denne opfattelse fører til at anerkende »forum actoris«.

28 — Således i en sag vedrørende en fransk kunstner, der havde udlånt malerier til en udstilling i Italien og gjorde krav gældende under henvisning til deres tilstand ved tilbagegivelsen; Tribunal de grande instance de Paris erklærede, at dens kompetence ikke allerede kunne begrundes med, at skaderne var blevet konstateret i Paris (18. oktober 1978, Vasarely, kaldet »Yvaral« mod Caramel og Ratti, *Systematisk oversigt over afgørelser vedrørende fællesskabsretten*, I-5.3-B10).

29 — *The Civil Jurisdiction and Judgments Act 1982*, 1983, kapitel 4, s. 60.

lægge vægt på det sted, hvor skaden indtræder på et senere tidspunkt, er en glidning i retning af »forum actoris« [30].

31. Så meget om den ringe tilslutning til en løsning, der knæsætter »forum actoris«. I øvrigt er den særlige karakter af den indirekte skadelidtes søgsmål et moment, der yderligere taler for, at man i en sådan sag ikke anerkender skadelidtes bopæl som værneting [31].

32. Jeg skal imidlertid ikke skjule, at jeg her rører ved et af de vanskeligste og mest omdiskuterede spørgsmål inden for erstatningsretten, nemlig begrebet indirekte skade. Er dette — som det også er udtrykt af nogle forfattere — en skade, der blot er »refleksvirkningen i forhold til en indirekte skadelidt af et tab, der har ramt en første skadelidt« [32], eller er det tværtimod en selvstændig skade [33]?

33. For øvrigt opstår dette spørgmål naturligvis ikke i de mange medlemsstater, hvor der ikke anerkendes et erstatningskrav for indirekte skadelidte, og begrebet indirekte tab følgelig ikke kendes [34].

34. Således kan der i Nederlandene kun gøres krav gældende mod den ansvarlige tredjemand af forsikringsselskaber og de sociale sikringsinstitutioner [35], derimod ikke af private.

35. Grækenland og Danmark synes heller ikke at kende begrebet indirekte tab, for så vidt som disse retssystemer principielt ikke hjemler krav på erstatning for et indirekte tab, bortset fra — i visse tilfælde — for staten og for arbejdsgivere.

36. I tysk ret kan de indirekte skadelidte som hovedregel ikke få deres tab erstattet [36]. I §§ 844 og 845 i BGB gøres imidlertid undtagelse fra denne hovedregel, idet der hjemles et ertatningskrav dels for personer, som den direkte skadelidte havde pligt til at forsørge, medmindre denne forpligtelse var blevet stiftet ved kontrakt, dels for personer, som den direkte skadelidte i henhold til loven havde en ydelsespligt over for.

37. I Det Forenede Kongerige kan den, der er blevet ramt af et alvorligt psykologisk chok som følge af, at et familiemedlem, eller endog en person, der ikke er en pårørende [37], er blevet dræbt eller kvæstet, få erstatning herfor fra skadevolderen, men det kræves ufravigeligt i retspraksis, at der foreligger en objektivt påviselig, fysisk eller psykisk følgevirkning, og praksis afviser enhver erstatning for den rene sjælelige lidelse (»grief or sorrow«), der ikke er ledsaget af

30 — *Europäisches Zivilprozeßrecht, Kommentar zum EuGVÜ*, Hamburg, 1987, artikel 5, nr. 45, især: »Es spricht viel dafür, den Ort des (weiteren) Schadenseintritts nach erfolgter Rechtgutverletzung für die Zuständigkeitsbegründung nicht ausreichen zu lassen. Denn sonst würde die Deliktszuständigkeit auf Kosten des in Art. 2 verankerten Grundsatzes des Beklagtenwohnsitzes stark ausgedehnt und einem Klägergerichtsstand angenähert.«

31 — Se imidlertid G. Droz, der i sin kommentar til Domstolens dom i Mines de potasse d'Alsace synes at lægge til grund som gældende ret, at en »sekundær« skadelidt påføres tabet på sin bopæl (a. st., s. 613).

32 — Y. Lambert-Faivre: *Commentaire sous Cass. 2e Civ.*, 27. januar 1965, D. 1965, s. 619.

33 — G. Viney: »L'autonomie du droit à réparation de la victime par ricochet par rapport à celui de la victime initiale«, D. 1974, *Chronique*, II, s. 3-6.

34 — Jfr. kollokvium ved cour d'appel de Paris, »L'évaluation du préjudice corporel dans les pays de la Communauté«, foreløbig rapport fra A. Dessertine, oktober 1988.

35 — Ziektewet, Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering.

36 — Staudinger, Komm. ad § 844 BGB, s. 1357: »Das Recht der unerlaubten Handlungen ist von dem Grundsatz beherrscht, daß nur der unmittelbar Verletzte Ausprüche auf Ersatz des daraus entstandenen Schadens hat...«; jfr. også BGH NJW 1979, s. 1501.

37 — Chadwick mod British Ry. Board (1967), 1 WLR, 912, 914.

en påviselig fysisk følgevirkning [38]. Siden Fatal Accidents Act 1846 og senere lovgivning kan familiemedlemmer dog kræve erstatning for deres tab som følge af en pårørendes død, hvilket er en undtagelse til Common Law-princippet om, at »in a civil court the death of a human being could not be complained of as an injury« [39]. Jeg bemærker, at såfremt en persons død dels skyldes vedkommendes egen culpa, dels en tredjemands culpa, foreskriver Section 5 i Fatal Accidents Act 1976 [40], at den erstatning, der kan ydes i henhold til Fatal Accidents Act, nedsættes forholdsmæssigt [41].

38. Jeg kommer herefter til lovgivningen i de stater, hvor begrebet indirekte tab har fast og sikker hjemmel.

39. Efter portugisisk ret har enhver, der kunne kræve underholdsydelser fra skadelidte, krav på erstatning, såfremt skadelidte som følge af legemsbeskadigelsen ikke længere kan forsørge de pågældende [42]. For så vidt angår ikke-økonomiske tab kan kun den direkte skadelidte og dennes arvinger kræve erstatning [43]. Jeg skal bemærke, at de sekundære skadelidte i henhold til artiklerne 494 og 496 i den portugisiske borgerlige lovbog må tåle identifikation med den direkte skadelidtes culpa [44].

40. I italiensk ret foreskriver artikel 1227 i den borgerlige lovbog, at erstatningen nedsættes »se il fatto colposo del creditore ha concorso a cagionare il danno«. Det er omtvistet i teorien, om de sekundære skadelidte må tåle identifikation med den oprindelige skadelidtes egen skyld. Ifølge nogle forfattere vedrører det kulpøse forhold, der nævnes i artikel 1227, kun den oprindelige skadelidtes adfærd, men ikke forholdet med hensyn til den indirekte skadelidte, der ikke ved noget kulpøst forhold har medvirket til skadens indtræden [45]. Andre har en anden opfattelse [46]. Også i italiensk domspraksis ses opfattelserne at dele sig med hensyn til spørgsmålet om de indirekte tabs selvstændige karakter [47].

41. I Spanien er selve begrebet indirekte tab omtvistet i retspraksis. Mens Tribunal Supremos Afdeling for Straffesager alene anser skadelidtes arvinger for erstatningsberettigede for eventuelle tab, anerkender samme domstols Første Afdeling et erstatningskrav for enhver, der qua den direkte skadelidtes

38 — Dommer Paull i Schneider mod Eisovitch (1960) 2 QB 430, 441; Hinz mod Berry (1970) 2 QB 40, 42: »In English Law no damages are awarded for grief or sorrow caused by a person's death. No damages are to be given for the worry about the children, or for the financial strain or stress, or the difficulties of adjusting to a new life. Damages are, however, recouverable for nervous shock, or, to put it in medical terms, for any recognisable psychiatric illness caused by the breach of duty by the defendant.« Jeg skal endvidere nævne, at der efter Administration of Justice Act 1982 ydes erstatning for »bereavement« (sorg som følge af en ægtefælles eller et barns død) med et fast beløb på 3 500 til fuld erstatning, jfr. G. Viney og B. Markesinis: *La réparation du dommage corporel, essai de comparaison des droits anglais et français*, 1985, s. 78.

39 — Backer mod Bolton (1808), I Camp. 493.

40 — Som ændret ved Section 3, stk. 2, i Administration of Justice Act 1982.

41 — Jfr. herom G. Viney og B. Markesinis: *La réparation du dommage corporel, essai de comparaison des droits anglais et français*, 1985, s. 74 ff.

42 — Artikel 495.3 i den borgerlige lovbog (indemnização a terceiros em caso de morte ou lesão corporal).

43 — Artikel 496.2 (danos não patrimoniais).

44 — Artikel 496.3 (danos não patrimoniais).

45 — A. De Cupis: »*Il danno*«, *teoria generale della responsabilità civile*, volume I, s. 255, »In tema di concorso del fatto colposo del danneggiato«, *Foro it.*, 1959, I, 966-967, *Teoria e pratica del diritto civile, s. 544 ff.*; Forchelli: *Il rapporto di causalità nell'illecito civile*, s. 151, note 51.

46 — Andrioli: *Colpa della vittima e risarcimento del danno dovuto ai congiunti iure proprio*, Milano, 1964, Scritti giuridici in memoria di M. Barberio Corsetti; Duni: »Responsabilità da fatti illeciti«, *Giust. civ.*, 1966, IV, s. 57 ff.

47 — For: Tribunale di Livorno, 12. december 1961, *Giur. it.*, 1962, I, 2, 610, note ved M. Merti; corte d'appello di Milano, 28. november 1961, *Giust. civ.*, 1962, I, s. 974; tribunale d'Udine, 12. april 1963, *Giur. it.*, 1964, I, 2, 224; tribunale di Genova, 22. maj 1974, Rep. *Giur. it.*, 1974, Resp. civ. 127. Mod: Corte di cassazione, 20. marts 1959, *Foro it.*, 1959, I, 966.

nære pårørende lider et ikke-økonomisk eller økonomisk tab, hvorved det ikke er en betingelse, at de beviser at være afdødes arvinger [48].

42. Disse to opfattelser i domspraksis har hver sine talsmænd i teorien [49]. Spørgsmålet om de indirekte tabs selvstændige karakter og navnlig, om de indirekte skadelidte må tåle identifikation med den oprindeligt skadelidtes egen skyld, er tilsyneladende uafklaret. Teorien synes overvejende at gå ind for, at de indirekte skadelidte kan kræve erstatning i forhold til den del af ansvaret, der er tillagt skadevolderen [50].

43. Begrebet indirekte tab var stærkt omdebatteret i Belgien, såvel i teorien som i retspraksis, indtil Cour de cassation ved en række principielle afgørelser fastslog, at den erstatning, der skal svares af den, der har handlet retsstridigt, skulle nedsættes i forhold til graden af culpa hos den skadelidte, som den erstatningssøgende havde familie- eller følelsesmæssig tilknytning til. Cour de cassation understregede, at et sådant tab er et tab, »der rammer som en overført eller indirekte virkning«, og hvis grundlag udelukkende er forbindelsen mellem den oprindeligt skadelidte og den erstatningssøgende [51]. Læren om det indirekte tabs selvstændige karakter anerkendes således ikke i Belgien.

44. I Luxembourg har Cour de cassation ved en dom af 22. december 1988 [52] statueret, at en tredjemand, der var indirekte skadelidt, måtte tåle identifikation med den direkte skadelidtes egen skyld, idet kassationsretten anførte, at »selv om tredjemands krav efter sin genstand adskiller sig fra det krav, som skadelidte kunne have rejst — også hvis tredjemand tillige er skadelidtes arving — udspringer kravet dog af samme oprindelige forhold, bedømt under hensyn til samtlige omstændigheder«. Denne dom har fjernet en vis usikkerhed i retspraksis, selv om det fremgår af en gennemgang af de luxembourgske retsafgørelser om dette spørgsmål, at de fleste retter allerede frakendte det indirekte tab en selvstændig karakter og følgelig anerkendte identifikation med den direkte skadelidtes egen skyld [53].

48 — Tribunal Supremo, Sala I, 20. december 1930, 8. april 1936, 27. april 1953, 9. juni 1969, 26. januar 1972, citeret af L. Díez-Picazo og A. Gullon: *Sistema de derecho civil*, bind II, Madrid, 1985, s. 625; se også R. de Angel Yágüez: La responsabilidad civil, Bilbao, 1988, s. 317 og 318; L. DØez-Picazo: *Estudios sobre la jurisprudencia civil*, bind I, Madrid, 1979, nr. 123, s. 296.

49 — Nogle mener, at den spanske lov af 6. oktober 1980 om forsikringskontrakten indebærer en afstandtagen fra den praksis, der følges af Tribunal Supremos Første Afdeling, for så vidt som der efter artikel 73 kun kan rejses et direkte søgsmål mod forsikringsselskabet af skadelidte og af dennes arvinger (se en mere nuanceret opfattelse hos L. Díez-Picazo og A. Gullon: *Sistema de derecho civil*, bind II, Madrid, 1985, s. 625).

50 — L. Díez-Picazo: *Estudios sobre la jurisprudencia civil*, a. st., s. 300, anfører: »Así como en el caso de demanda del heredero hay una relación directa conducta-daño (muerte), en el caso de demanda de un no heredero la relación es ya indirecta conducta-muerte-repercusión de la muerte en el actor, lo cual nos debe llevar a valorar decisivamente la participación del agente en el hecho, pues si fue doloso (homicidio) debe responder de todas sus consecuencias (cfr. arts. 1107, 2, del CC y 104 del Código penal) mientras que si fue debido a culpa o negligencia sólo debe responder del daño que sea 'consequencia necesaria' (cfr. 1107, 1°, del CC).«

51 — Dom (plenum) af 19. december 1962, forslag til afgørelse fra generaladvokat Dumon, *Revue de droit pénal*, 1962, 63, s. 568; J. T. 1963, s. 673; RGAR 1963, nr. 7105 og 7092, note ved Dalcq; dom af 17. juni 1963, J. T. 1963, s. 710, RCJB 1964, 446, note ved Kirkpatrick; dom af 19. december 1967, Pas. 1968, 537; domme af 19. oktober 1976 (Pas. 1977, 213), 15. april 1980 (Pas. 1004, RGAR 1982, 10499), 6. januar 1981 (RGAR 1983, 10682), 10. februar 1981 (Pas. 623) og 14. april 1981 (Pas. 915); dommene nævnes af R. André: *La réparation du préjudice corporel*, s. 301.

52 — 34/88, SNCFL/Gillet, Burg og Trasolux.

53 — Således for identifikation: cour d'appel, 18. februar 1987, nr. 8582; cour d'appel, 1. februar 1984; tribunal d'arrondissement de Luxembourg, 21. juni 1972, Pasicrisie L.22, 299; cour d'appel, 6. december 1983, M. P./Reckinger; Tribunal d'arrondissement de Luxembourg, 9. oktober 1984, Baltes / Thinnes; cour d'appel, 10. juli 1985, nr. 8109, *Bulletin St Yves*, nr. 65, s. 50; cour d'appel, 5. januar 1987, nr. 7660; cour d'appel, 1. februar 1985, Pasicrisie 26, 147; cour d'appel, 19. december 1984, Pasicrisie 26, 241; tribunal d'arrondissement de Luxembourg, 30. oktober 1987, nr. 1775/87; cour d'appel, 14. juli 1987, nr. 266/87; cour d'appel, 17. februar 1989, nr. 45/89 U. Mod identifikation: Tribunal d'arrondissement de Diekirch, 11. februar 1988, nr. 50/88; cour d'appel, 22. november 1984, nr. 6347.

45. For så vidt angår fransk ret, hvor spørgsmålet havde været stærkt omdebatteret i retspraksis og i teorien, fastslog Cour de cassation, Første Afdeling, ved en dom af 19. juni 1981, at selv om den indirekte skadelidtes krav efter sin genstand adskiller sig fra det krav, som den umiddelbart skadelidte kunne have rejst, »udspringer kravet dog af samme oprindelige forhold, bedømt under hensyn til samtlige omstændigheder« [54].

46. Det fremgår således, at i de EF-stater, hvor begrebet indirekte tab kendes, er dette tab aldrig blevet betragtet som selvstændigt i forhold til den oprindelige skadelidtes tab; en sådan selvstændighed kunne være anført som begrundelse for selvstændige værneting.

47. Under hensyn til konventionens almindelige system må jeg afvise den opfattelse, at det er retten på det sted, hvor den indirekte skadelidte påføres tabet, dvs. retten på denne skadelidtes bopæl, der skulle være kompetent.

48. Selv om denne opfattelse synes fristende, for så vidt som den er udtryk for et hensyn til skadelidte, må det nemlig holdes for øje, at efter konventionens almindelige system er ønsket om at udelukke »forum actoris« og følgelig — for det er jo let at skifte bopæl — »forum shopping« langt mere fremtrædende end hensynet til skadelidte [55]. Domstolens dom i Mines de potasse d'Alsace hviler i øvrigt i det væsentlige på hensynet til en hensigtsmæssig retspleje [56].

49. Efter min mening er ulemperne ved en »forum actoris«-løsning endvidere så væsentlige, at denne løsning ikke kan forsvares. Såfremt der er et større antal indirekte skadelidte, vil der være lige så mange kompetente retter som forskellige bopæle. Kravene er ganske vist indbyrdes sammenhængende, men, som det anføres af Huet, Bruxelles-konventionen »gør netop ikke det forhold, at sagerne er indbyrdes sammenhængende, til et generelt grundlag for en afledet kompetence, der kunne begrunde henvisning af indbyrdes sammenhængende krav til behandling for én og samme ret« [57]. Også Droz understreger, at »retten på bopælen,

54 — Cour de cassation, plenum, 19. juni 1981, JCP 1982, nr. 19712, refererende dommer Ponsard.

55 — Jfr. J. M. Bischoff og A. Huet: *Chronique de jurisprudence de la Cour de justice des Communautés européennes*, a. st., s. 472, der anfører: »Selv om det tiltrædes, at hensynet til skadelidte ikke er uden enhver betydning for den specielle kompetence i henhold til artikel 5, nr. 3, ... er dennes [konventionens] grundprincip dog stadig, at sagsøgtes hjemting er rette værneting.« Se også P. Gothot og D. Holleaux: *La convention de Bruxelles du 27 septembre 1968*, punkt 89, s. 50, som anfører, at »selv om det i nogle indlæg under Domstolens behandling af sagen Mines de potasse d'Alsace blev hævdet, at artikel 5, nr. 3, hviler på et hensyn til skadelidte..., indeholder dommen ingen henvisning til dette hensyn og hviler i det væsentlige på hensynet til en hensigtsmæssig retspleje«. Se tillige Desantes Real, der anfører: »este objectivo general de protección a la víctima de 'poluciones transfronterizas' no aparece claramente reflejado ni en la letra ni en el espíritu del artículo 5.3, precepto que, a mi modo de ver, se explica únicamente por consideraciones de buena administración de justicia, 'para facilitar la instrucción de la causa por el juez más próximo a los hechos del litigio': nada impide que, por ejemplo, esta parte 'débil' perjudicada sea una poderosa multinacional o incluso un Estado«, i *La competencia judicial en la Comunidad europea*, s. 297. En afvigende opfattelse hævdes af P. Bourel: *Revue critique de droit international privé*, 1977, s. 571, der anfører, at dersom retsplejehensynet havde været eneafgørende, ville konventionens fædre have foreskrevet en præceptiv enekompetence på dette område.

56 — Jfr. herom T. C. Hartley: *Civil Jurisdiction and Judgments*, der undersøger argumentet om hensynet til skadelidte og når til det resultat, at: »The two main areas in which this problem is likely to arise are pollution and products liability: in both cases modern opinion tends to favour the plaintiff«, 1984, kapitel 4, s. 52.

57 — *Journal de droit international*, 1977, s. 728, note s. 733.

som det retsstridige forhold eller den indtrådte skade peger på som kompetent, vil være utilbøjelig til at udsætte sagen eller erklære sig inkompetent med henblik på sagens behandling ved en ret i et andet land, hvis kompetence alene hviler på, at en tredjemand har lidt et tab, hvis virkningerne er begrænset til dette ene land« [58]. I øvrigt forudsættes det ved undtagelsesbestemmelsen om sammenhængende krav i konventionens artikel 22, at de involverede retter har en kolliderende kompetence, hvilket atter rejser spørgsmålet, om den ret, der behandler sagen, fordi skaden er indtrådt dér, bør anse sin kompetence for begrænset til spørgsmålet om erstatning for de tab, der er indtrådt i retskredsen. Spørgsmålet er blevet behandlet af nogle forfattere [59]. Dette vanskelige problem skal Domstolen ikke tage stilling til i sagen her, men det kan med føje hævdes, at dette problem ligger under overfladen i Domstolens afgørelse i Mines de potasse d'Alsace-dommen, og at det før eller senere vil blive forelagt til afgørelse [60].

50. At flere retter således bliver kompetente, er efter min mening heller ikke uden betydning for konventionens andet område, nemlig anerkendelse og fuldbyrdelse af retsafgørelser. Såfremt enhver »sekundær« skadelidt skulle kunne anlægge sag ved sit hjemting, ville dette således føre til en flerhed af søgsmål og dermed forøge risikoen for uforenelige afgørelser, hvilket i henhold til konventionens artikel 27, nr. 3, medfører, at anerkendelse eller fuldbyrdelse nægtes.

51. Jeg bemærker i øvrigt, at mange af de betænkeligheder, som nogle kommentatorer har ment, at Domstolens dom i Mines de potasse d'Alsace giver anledning til, skyldes, at disse forfattere, efter min mening med urette [61], mener, at det følger af den ved dommen trufne afgørelse, at retten i den retskreds, hvor skadelidte har bopæl, kan være kompetent. Denne opfattelse, der synes at vidne om, at man sammenblander det sted, hvor skaden indtræder — dette er sprogbrugen i Domstolens dom — og det sted, hvor tabet er lidt, er endelig også problematisk, idet den strider mod den faste praksis, som medlemsstaternes retter følger på dette punkt.

52. På grundlag af det anførte fortolker jeg herefter det sted, hvor skaden er indtrådt for de indirekte skadelidte, som det sted, hvor den *oprindelige* skade er opstået, med andre ord det sted, hvor skaden for den *direkte* skadelidte er indtrådt. Da en situation med et stort antal mulige værneting må undgås, jfr. alle de tidligere nævnte ulemper herved, er det nødvendigt at henholde sig til et kriterium, der kan være *fælles* for alle de indirekte skadelidte, dvs. enten det sted, hvor den skadegørende handling er foretaget, eller det sted, hvor den oprindelige skade er indtrådt. En sådan løsning frembyder tillige den fordel ikke at bryde med den

58 — Note ad »tribunal de grande instance de Paris«, 19. juni 1974, Dalloz Sirey, 1975, s. 638; om det mere almindelige spørgsmål om indbyrdes sammenhængende krav og litispendens-spørgsmålet, se: F. Pontonio: *Problemi di competenza e di litispendenza nel diretto processuale internazionale con riferimento alla Convenzione di Bruxelles del 27 settembre 1968*, Giuffrè, 1978, bind XLIII, nr. 6, s. 811; M. Desantes Real: »La litispendencia internacional: consideraciones sobre su regulación convencional y futura aplicación en España«, *Justicia*, 1983, nr. IV, s. 845; E. Blackburn: »Lis alibi pendens and forum non conveniens in collision actions after the Civil Instruction and Judgments Act 1982«, *Maritime and Commercial Law Quarterly*, 1988; P. W. L. Bogaert: »Ius vigilantibus: tactics of Forum shopping under the EEC Judgments Convention«, *European Competition Law Review*, 1988, bind 9, lederen.

59 — H. Gaudemet-Tallon: *Revue critique de droit international privé*, 1983, »Jurisprudence«, s. 670.

60 — Jfr. herom endvidere — som talsmand for at begrænse kompetencen til tab, der er opstået inden for retskredsen — G. Droz, Dalloz Sirey, 1977, s. 613, og til støtte for en almindelig kompetence for domstolen på skadestedet, P. Bourel: *Revue critique de droit international privé*, 1977, s. 563.

61 — Jfr. G. Droz, a. st., og H. Gaudemet-Tallon, a. st.; som allerede anført kan jeg ikke se, at dette følger af Domstolens dom af 30. november 1976. For juridiske personer fører synspunktet til, at retten på hjemstedet anses for kompetent for alle spørgsmål om erstatning uden for kontrakt, for så vidt som den juridiske person altid vil kunne hævde, at den har konstateret sit økonomiske tab dér og følgelig er påført skaden dér. Det er ikke nødvendigt at påvise, hvordan »forum actoris« herved vil finde helt generel anvendelse.

almindelige praksis i de stater, hvor begrebet indirekte tab anerkendes, og hvor et sådant tab ikke anses for selvstændigt i forhold til det direkte tab. Geimer og Schütze anfører herom i deres kommentar til konventionen, at de indirekte skadelidtes erstatningskrav er *accessoriske* i forhold til den oprindelige skadelidtes krav, og at der må tages hensyn hertil for så vidt angår bestemmelserne om værneting [62].

53. Stedet, hvor den oprindelige skade er indtrådt, har i øvrigt normalt en snæver sammenhæng med de øvrige almindelige ansvarsbetingelser, hvilket som oftest ikke er tilfældet for den indirekte skadelidtes bopæl. I dommen i Mines de potasse d'Alsace henviste Domstolen til denne sammenhæng som begrundelse for at lade både det sted, hvor den skadegørende handling er foretaget, og stedet, hvor skaden er indtrådt, være relevant [63].

54. Endelig og især forekommer dette mig at være i langt bedre overensstemmelse med konventionens generelle mål, eftersom der herved ikke indføres et »forum actoris«, som konventionens fædre, bortset fra udtrykkelige undtagelsestilfælde, tog afstand fra.

55. Jeg foreslår herefter, at Domstolen kender for ret:

»1) Værnetingsreglen om, at sagsøgeren, for så vidt angår anvendelsen af artikel 5, nr. 3, i Bruxelles-konventionen om retternes kompetence og om fuldbyrdelse af retsafgørelser i borgerlige sager, herunder handelssager, kan vælge mellem retten på det sted, hvor den skadegørende handling er foretaget, og retten på det sted, hvor skaden er indtrådt, gælder også for indirekte skadelidte.

2) Det sted, hvor skaden er indtrådt, skal for disse skadelidtes vedkommende forstås som det sted, hvor den skade, der er påført den oprindelige skadelidte, er indtrådt.«

62 — *Das EWG-Übereinkommen über die gerichtliche Zuständigkeit und die Vollstreckung gerichtlicher Entscheidungen in Zivil- und Handelssachen*, Systematischer Kommentar von Dr. R. Geimer und Prof. Dr. R. A. Schütze, München, 1983, XVI, s. 633: »Gleiches gilt für Ersatzansprüche mittelbar Geschädigter. Deren Ansprüche sind akzessorisch zu denen der unmittelbar Geschädigten. Dies wirkt sich auch zuständigkeitsrechtlich aus«.

63 — Præmis 17.